

Хюсеин МЕВСИМ (Анкарски университет, Турция)

ЕДИН БЪЛГАРСКИ ЖУРНАЛИСТ НА ТЪРГОВСКО-ПРОМИШЛЕНОТО ИЗЛОЖЕНИЕ В БУРСА ПРЕЗ 1909 г.

A BULGARIAN JOURNALIST AT THE COMMERCIAL AND INDUSTRIAL EXHIBITION IN BURSA IN 1909

In 1909 the Second Industrial and Agricultural Exhibition was organized in the city of Bursa in Asia Minor. Representatives of the Bulgarian Ministry of Commerce and Agriculture as well as representatives of the Sofia Chamber of Commerce and Industry showed an interest in the initiative and visited the exhibition. Details about the visit are found in the report of the Deputy Chairman of the Chamber and from a series of articles in “Вечерна поща” (The Evening Post) entitled “A Glimpse of Anadola” written by Peter Daskalov. The Bulgarian journalist is not impressed with the organization and the scope of the exhibition and devotes more time to the cultural and historical heritage of the old Ottoman capital emitting spiritual energy. His attention does not leave out the status of Bulgarian emigrants whom he often meets in the city.

Keywords: Bursa, Industrial and Agricultural Exhibition, Peter Daskalov.

През лятото на 1909 г., в чест на първата годишнина от Младотурската революция и възстановяването на конституционния режим в Османската империя, в старата столица Бурса се организира второто¹ по рода си изложение на местни търговско-промишлени и земеделски продукти и занаяти. То се открива на 10 юли от министъра на горите и земеделието Аристиди паша и до закриването си на 13 септември се посещава от 32 295 души, сред които и султан Мехмед Решад V с принцовете (Karlanoglu, 2006: 177). Благодарение на българското Министерство на търговията и земеделието и Софийската и Пловдивската търговско-промишлена палата, които изпращат свои делегати и членове, изложението придобива международен характер. Въпреки критиките за организационни недостатъци и ограничено участие, дължащо се предимно на слабо разгласяване и прибързаност, преобладава мнението, че инициативата постига целите си, допринасяйки за активизиране на търговските контакти (Mevsim, 2009b: 51).

Интересно е да се изтъкне, че за търговско-промишленото изложение в Бурса намираме неочаквано подробни материали в различни български източници. Така например Софийската търговско-промишлена палата издава

книжка, в която помества изготвения от подпредседателя Хар. Карастоянов² и секретаря д-р Ив. Златаров доклад³ за екскурзията на 240 български търговци, индустриалци и офицери в Истанбул и Бурса (впрочем до старата столица продължават само 63 души), в който освен описанието на срещите с различни заинтересовани кръгове в споменатите градове, се предлага цялостна картина и анализ на състоянието на търговията и копринарската индустрия в Бурсенския вилает и възможностите за български капиталовложения в текстилния и винарския бранш. Жалко, че последвалото избухване на Балканската война в определена степен осуетява прилагането на практика на тези добронамерени начинания (Mevsim, 2011: 359).

Изложението намира своето отражение и по страниците на българската периодика. Във в. “Вечерна поща”¹, който проследява със засилен интерес събитията на Балканите и почти във всеки брой предлага заслужаващи позадълбочено изследване материали за живота в Османската империя, се появява поредицата «Надникване в Анадола» (с подзаглавие «На път за Бруса – впечатления и бележки»). Автор на поместената в юлските броеве поредица⁵, предоставяща ценни наблюдения и свидетелства не само за изложението, но и за града и областта в началото на миналия век, е специалният кореспондент Петър Н. Даскалов², известен повече като Пеню Даскалов.

От поредицата става ясно, че авторът следва най-предпочитания път до Бурса: с кораб от Истанбул до градчето Мудания, а впоследствие с влак. В претъпкания с пътници параход „Бингази” на компанията „Махсусие”, акостира на пристанище Каракьой край Златния рог, българският журналист описва „галерия от образи и типове”, възсъздавайки по такъв начин космополитизма на Османската империя. На палубата той се натъква на българи от различни краища, в това число и на служебни лица от различни министерства и ведомства, които също пътуват за бурсенското изложение. Впрочем цялата поредица на Даскалов би могла да бъде разгледана и като низ от интересни срещи и разминавания.

Ето една такава сцена на палубата на кораба:

Един стар турчин ме доближи и като ме изгледа, попита: „Ти да не си от България?” И като чу отговора ми, той странно се зарадва, защото се оказа, че бил чирпанец, поселил се оттам преди 20 г. и се настанил нейде из Анадола. – А, хубав град е Чирпан – повтаряше той с възхищение, – хубав град! И почна да ме разпитва за тогова и оногова, а аз никого не познавах от неговите познати, както и той не познаваше от моите.

Озовал се в пристанищното градче Мудания, Даскалов веднага се качва на влака за Бурса, чиито открити вагони са много приятни за пътуване през летните горещини. На първата спирка „Кору” той чува, че го викат. На гаричката вижда около десетина българи от Сухиндол, които го подканват да дойде

с тях до близкото село. То било основано преди четвърт век от турци от Сухиндол, изселили се след последната Руско-турска война, и довчерашните им съседи, възползвайки се от пътуването до Бурса, решили да ги изненадат. Можем само да съжаляваме за отказа на Даскалов да последва сухиндолци до селото и след това да разкаже за разигралите се сцени при срещата на старите съседи. Все пак той не пропуска да отбележи:

Идеята на сухиндолците българи ми се видя гениална. Преди толкова години те се разделили от съселяните си турци, с които векове са живели техни деди и прадеди и сега поискали да използват един случай, да им направят една непросена, но много мила и трогателна визита.

Разбира се, у сухиндолци съществуват съмнения дали ще бъдат познати, но един от тях е спокоен: *„Поне мен ще ме познаят, понеже аз бях оня, който ги придружих при изселването им чак до Свищов. Старите непременно ще ме познаят.“*

Даскалов продължава пътуването си към Бурса с д-р Чернев от София и когато пристига на гарата, остава приятно изненадан:

Още щом слязох на гарата до мен се доближи един полицейски, който ме попита дали не съм от България? Тук такси един файтонджия ми взе чантата от ръката и ме задърпа, като започна да ми говори по български: „Аз съм русчуклия, елате да ви заведе в хотела!“

Шосето от гарата до самия град е прашно до колене, но според журналиста зелените и гъсти градини, дебелите сенки и изобилната вода представляват „неизказана източна поезия“ и предразполагат към „кеф и леност“, излъчвайки „блаженството на обещания рай“:

Не след много пред нас се яви онази част от Бурса, където са баните. Бурса е прочута със своите минерални води, за които съм слушал преди да предприема пътуването си. Разположен амфитеатрално в подножието на града, който отдалеч има поетичен вид.

Кореспондентът на софийския всекидневник се настанява в един от най-престижните хотели на града в подножието на Улудаг, чиято управителка е възрастна францужойка. Стълпотворението пред хотела го изненадва:

Наоколо си не виждахме друго, освен турци от България, освен мухаджири, които очевидно се радваха, че виждат бивши съотечественици и бързаха или да ни заприказват, или да ни услужват с нещо. Аз сякаш не се чувствах нейде в далечна чужбина, нейде в Анадола.

Още същия ден П. Даскалов посещава изложението, в което се представят традиционните за Бурса и областта произведения и занаяти като копринарство, порцелан, различни семена и плодове и особено килимарство. Изложението е подредено в сградата на градския съвет, преотстъпена специално за тази нужда, тъй като в града няма други подходящи. Платил такса от 2 гроша,

той се оказва в градината с кафенето, до което свири градската музика, „за да убие монотонния въздух на бурсенското небе”.

Кореспондентът на „Вечерна поща” влиза с истинско любопитство в двуетажното хубаво здание и забелязва изложените порцеланови предмети като чашки, паници и вази от фабриката на арменец Манасиян от Кютахия. „Нашата „Изида” ги туря всички в джоба си!”, възкликва недоволен от качеството и разнообразието на видяното той. Местното Земеделско училище участва в изложението със семена, които само обработва. Под едно стъкло на ъгъла стои препарирана кокошка, с наредени около нея 5–6 пиленца, като едното е клъвнало другото. От един местен посетител българският журналист разбира, че това всъщност е символ. Кокошката представлявала отоманското отечество, а няколкото пиленца – децата му, които трябвало да живеят в мир и съгласие. Скараните пиленца били немирните деца на отечеството, едното – българин, а другото – грък. Споменатото училище излага и копринарските си работи. Всъщност изложен е само пашкул и един миниатюрен стан. Даскалов отчита, че не е представено рударското богатство на областта, която е бедна „поради умствената нищета” на тези, които я ръководят.

В изложението са представени и традиционни напитки и сладкиши като ликьор, локум, сироп и др., произведени от един арменец. „Сергия, която човек може за четвърт час да разгледа”, недоволства българският журналист, преди да стигне до заключението, че в „Брусенския вилает турците правят кеф пред шадраваните, а работата и богатствата са в ръцете на арменците”. Според него второто бурсенско изложение може да се нарече арменска сергия или арменски пазар.

Разочарован от видяното и организацията на изложението, към което не се забелязва да има интерес и от местното население, той смята, че не си е струвало да се бие толкова път заради „една съвсем обикновена сергия”. Според Даскалов всяко изложение трябва да се посещава поне няколко пъти, за да се види всичко изложено. Освен това, наред с полезното, следва да се помисли и за приятното, за развлеченията на посетителите.

След като подхвърля, че „турците самите надали знаят каква цел са гонили” с организирането на изложението, той се отнася иронично и към членовете на българските търговско-промишлени камари и представители на министерства, които ще тръгнат от София да я видят и после ще пишат подробни доклади. Забравил за изложението, той се впуска да опознае град Бурса, заради чиито „исторически забележителности и културно наследство си струва да се пътува дори от по-далече”. С файтон на един русчуклия той посещава най-представителните култови сгради на първата османска столица. В Чекирге влиза в гробницата на Мурад, разговаря с ходжата, който му разказва една легенда, показва дрехите на султана и еленовата кожа, върху която кланял намаз. В тази част на града с древните минерални извори му прави впечатление изобилието от топла и студена вода, която тече по домовете.

Особено силно българският вестникар е развълнуван в „пантеона на турците“ – архитектурно-религиозния комплекс „Мурадие“, където са погребани славните султани от първоначалния период на империята, както и злощастният принц Джем. Даскалов остава дотолкова впечатлен от атмосферата на „Мурадие“, че според него турците трябва да обявят Бурса за свещен град и първо тук да дойдат на поклонение, а едва след това да отидат в Мека. Той възкресява в паметта си средновековната българска история, когато с местния ходжа тръгват към гробницата на принцеса Мара, дъщеря на Иван-Александър и доведена сестра на Иван Шишман, дадена за султан Мурад I. С вълнение той описва гроба ѝ в гробницата на дъното на широкия двор, с приятния дъх на чемширите, и подканва народния поет – подразбира се, че е Ив. Вазов – да опише съдбата ѝ. С посещението на гробницата на втория османски султан Орхан в Хисарлъка завършва съприкосновението с богатото историческо наследство на града.

Разбира се, в Бурса, известна като „вечната столица на изселниците от Балканите“, обетованият бряг на всички изселнически вълни от Балканите от Руско-турската война до наши дни, Даскалов не можеше да не се срещне и да не задели специален дял в поредицата си за мухаджирите от България. Компактното присъствие на толкова изселници в подножието на Улудаг го кара да не изпитва носталгия или да се чувства чужд:

Тук се чувствам, като че съм нейде из нашенско. Например в Шуменско, Разградско, Търновско, Свищовско. На всяка крачка срещам нашенци турци-изселници. Те са така наречените мухаджири, които са заселени най-много в Брусенски вилает.

На фона на ориенталската леност и апатична съзерцателност покрай фонтаните и под сенките или на неграмотността и културната изостаналост на местните турци, успехите на изселниците от България, просперитетът им във всички сфери на живота, заемането им на ключови длъжности дават основания на Даскалов да изпитва гордост:

Като българин аз усещах една гордост, че нашенските турци тука са един вид културтрегерите в преддверието на Анадола и че те представяват турската цивилизация.

Турция не може да се оплаква, че сме ѝ изпратили изселници, които да зяпат и да чакат манна небесна. Напротив, Турция има да благодари на мухаджирите, че са внесли една нова струя в краищата, в които са се поселили.

Несъмнено, турците от България привнасят в новите си места не само положителни навици, но и отрицателни привички и практики. Например един изселник разказва подробно на Даскалов целия механизъм на фалшифициране на изборните резултати, като признава, че са се възползвали от неопитността на местните турци. „Малко ли избори сме правили в България?“, обобщава той.

Така завършва поредицата „Надникване в Анадола”, обемаща пътните бележки и впечатления на българския журналист П. Н. Даскалов за Бурса в 1909 г. Кореспондентът на „Вечерна поща” пътува с конкретното намерение да отрази второто търговско-промишлено изложение в старата османска столица. Останал разочарован от слабата организация и особено – ограниченото представяне на различни отрасли в изложението, за което не си струвало да се пътува толкова отдалече, той се впуска из богатите културно-исторически пластове на Бурса. Смятаме, че достойнството на тези написани с лека ръка и четени без усилие бележки, с елементи на художествени попадения, се състои колкото в описанието на изложението, толкова и в „надникването” в духовната атмосфера на града и особено в манталитета на изселниците от България, представляващи „културтрегерите в предверието на Анадола”. Даскалов ги среща на всяка крачка и те го карат да се почувства едва ли не в родна среда.

БЕЛЕЖКИ

¹ Първото търговско-промишлено изложение в Бурса се организира от 19 август до 1 септември 1906 г., в чест на 30-годишнината от встъпването на престола на султан Абдулхамид II. То е посетено от 27 837 души (Karlınoğlu 2006: 100).

² Харалампи Карастоянов (1855—1934 г.) е роден в Свищов. В младежките си години се включва в четническото движение в Румъния и Сърбия. По време на Руско-турската война е санитар, впоследствие заминава да учи аптекарство в Москва. Завърнал се в София, открива своя аптека, дълги години преподава аналитична химия и токсикология във Висшето училище (дн. Софийски университет). Основава Аптекарското дружество, членува в различни организации. Подпредседател на Софийската търговско-промишлена палата (1907). Избран за депутат от Народната партия. През 1911—1912 г. осем месеца е кмет на София. (Карастоянов 1933).

³ Пълното заглавие на този изключително важен документ за историята на турско-българските търговски отношения е: „Доклад до Софийската търговско-индустриална камара по търговската екскурзия в Цариград и Бурса през 1909 г.”, С., печатница „П. Глушков”, 1910.

⁴ Вестникът с подзаглавие „Новини от цял свят” е основан през 1900 г. (излиза до 1914) от С. Шангов и С. Наумов. Известен е като родоначалник на жълтата преса и политическата карикатура в историята на българската журналистика; определено време се редактира от С. Радев.

⁵ По-конкретно публикациите са в следната последователност: 18 юли, бр. 2822: „На път за Бурса”; 19 юли, бр. 2823: „На път за Бурса”; 21 юли, бр. 2825: „Сергията в Бурса”; 22 юли, бр. 2826: „Султанските тюрбета в Бурса. Тюрбето на Мара — „бяла българка”; 23 юли, бр. 2827: „Султанските тюрбета в Бурса”; 25 юли, бр. 2829: „Културтрегерите на Брусенския вилает. Моаджирите от България”.

⁶ Петър Н. Даскалов (1870—1935 г.) е роден в с. Хърсово, Разградско. Още от ученическите си години проявява интерес към журналистиката и превода на поезия. Редактор и главен редактор на „Вечерна поща», от чието име пътува из Балканите и до САЩ. Пълномощен министър във Варшава. От 1924 г. оглавява органа на Народно-либералната партия в „Независимост”.